

A budavári gótikus szoborcsoport feltárásáról

A budavári egykori királyi palota északi előudvarának, az úgynevezett Hunyadi-udvarnak 1972-ben megkezdett leletmentései során a közelmúltban – 1974 február 22-től fogva – ásatásom eredményei páratlan értékű leletcsoporttal gazdagodtak. Egy immáron több tucatnyi műből álló, XIV. századi kőszobor-galéria torzói kerültek napvilágra. A kis terjedelmű lelőhelyen felfedezett hatalmas leletanyag feltárásának híre hamarosan elterjedt. A régészeti-művészettörténeti örömhírből hamarosan országos, sőt nemzetközi szenzáció lett. Holott a szoborcsoport lelőhelyének teljes feltárása még be sem fejeződött. Éppen ezért, mivel feltárási munkáim még folynak és a szobrok restaurálása még meg sem kezdődött, a szoborcsoport restaurálására hivatott Szakál Ernő szobrászművésszel és a lelet művészettörténeti feldolgozására felkért Marosi Ernővel együtt ma sem tartok ott, hogy felülük végleges definíciókkal, szabatos idő- és kormeghatározásokkal szolgáljak. Elmondhatom azonban megtalálásuknak, felfedezésüknek, laikus és archeológus számára egyaránt drámai hangulatú feltárásának históriáját. Elmondhatom a lelőhelynek és környékének története felől azt, amit már most reálisnak tartok. (Hangsúlyozom azonban: megállapításaim még jórésztben menetközi vélekedések, nem pedig végleges meghatározások. A hipotézisek pedig csupán addig használhatók, amíg a legmeggyőzőbb hipotézis: a valóság, az igazság nem igazolja, vagy meg nem cáfolja őket.)

*

Ez a módszeres kutatás csapdájába ejtett vakszerencse váratlanul ért, ám – minden mágikus magyarázat nélkül – mégsem ért készületlenül. Hiszen pár héttel a budai szobrok megtalálása előtt fejeztem be egyik munkámat azokról a gótikus és reneszánsz figurálisokról, amelyeket budai működésem második félcéjében – 1961 és 1974 között – találtam. S három héttel e felfedezés előtt adtam át egy könyvem tervének szinopszisát egyik kiadónknak; a könyv pedig *Az eltűnt udvari művészet nyomában* címet viselte volna. (Tárgya az volt: miképpen tükröződik Szlovákia, Erdély középkori művészeti és építészeti emlékeiben az a hajdani központi, középmagyarországi – budai, esztergomi, visegrádi – udvari művészet, amelynek minden emlékét gemsemmisítette a török hódítás.) És íme, most hatalmas művészi kvalitással, múzeumra rúgó tömegességben jelenik meg annak az udvari művészetnek szinte egy százada, amelyet eltűntnek véltem, s amelyet valamennyien eltűntnek kellett, hogy véljünk!

A szoborlelettel kapcsolatban talán az első nagy meglepetés: olyan közép-magyarországi leletanyaggal van dolgunk, amelyben a török nem tett kárt!

Utólag – post festa – tán könnyűnek tűnik azt mondanom: negyven éve kezdett történelmi-művelődéstörténeti munkám és huszonöt éve kezdett archeologizálásom során kissé ráközelíttem arra a reálisnak semmelyikünk által nem álmodott célra, amelyet íme, mint munkámnak váratlan koronáját, elértem.

Valóban: magyar régész, magyar művészettörténész nem álmodhatta ezt a leletet. Hiszen romanikánkat a tatár, gótikánkat és reneszánszunkat a török halasztotta hamvába! (Azt, ami hajdani művészetünkéből megmaradt Erdélyben, Szlovákiában,

- 785

KORTÁRS

902.6

1974 MAJ 3

Burgenlandban, Horvátországban találhatjuk meg; művészetünk története így nemzeti művészettörténetből kissé nemzetközi művészettörténetté vált.) Most megtalált budai szoboranyagunk alakjait –, mint írtam –, a bálványromboló törökség már nem látta. Ezek a szobrok 1541-ben, Budának az oszmán kezére jutásakor már száznál több esztendeje a földben aludtak általunk 1974 februárjában megszakított álmukat. Így kerültek el a töröknek minden keresztény emberábrázolást vallásos okon tiltó dühét.

A szobrok lelőhelyének feltárása, a hely története

Mivel szobraink módszeres ásatás során kerültek felszínre, röviden ismertetnem kell a lelőhelynek, a későközépkori palota hajdani északi előudvarának régészeti kutatását, e vizsgálatok eredményét.

A területnek régészeti átvizsgálását csak 1972-ben lehetett – s kellett – megkezdeni. Akkor, amikor annak újkori épületeit – a barokk kori istállóépületet, az Udvarlaki Őrség vártáját – lebontották, útját elterelték, újkori feltöltését eltávolították. Erre 1972 év tavaszán került sor. Csekély munkaerővel – Tóth Attila egyedüli munkatársammal – hozzá is fogtam a bontások faragott köves falazóanyagának megmentéséhez, majd pedig a talajszint süllyesztése során felbukkanó *ingó* leletanyagot a Budapesti Történeti Múzeumba szállítottuk be. A gépi erővel végzett, robbantásokkal tarkított munka során előkerülő *ingatlan* emlékeket, falakat, épületmaradványokat – ha csak szerét ejthettük – felmértük, fotóztuk. Az ingó leletanyag – sok értékes apró-lelet mellett – egyedülálló kőfaragásokat is produkált. A Mátyás kori reneszánsz pompás faragásainak seregén kívül a magyar reneszánsznak II. Ulászló kori továbbélését is bizonyíthattuk. (Egy unikális, Jagelló-címeres vörösmárvány ballusztrád-törökkel.)

Am ugyanakkor kiderült: a Zsigmond-kori erőrendszer északi kapuszekééhez nyugat felől csatlakozó kaputornyot olyan későgótikus, fa-ágakat imitáló kőkonzolok s azok-tartotta erkélyek díszítették, mint amelyek Prágában a Szent Vid székesegyházban, a királyi oratóriumot hordozzák. Mind a budai kaputorony északnyugati melléképületét, mind a prágai Szent Vid székesegyháznak ezt az oratóriumát, II. Ulászló – cseh és magyar király – építtette. (A különbség csupán annyi: a török megkímélte Prágában ma is áll ez az építészeti műredek. A budai épületet 1686-ban tették rommá. Így hát a Jagelló-toronynak ma egyetlen hazai hírmondója, a négy itt talált s a múzeumba vitt, száraz faágat díszesen ábrázoló kőkonzol. A feltárásoknál az ingó leleteknél is értékesebbek az építészet- és településtörténeti eredmények. Röviden: a múlt idővel fordított sorrendben, világossá vált, hogy

1. ennek a nagy késő-középkori előudvarnak az a cca 25 × 40 m-nyi alapterületű épülete, amelyet Buda 1687 januárjában felvett helyszínrajza – a Rabatta hagyatékban talált *de Haury* féle felmérés – F jelzéssel és Cavallier feloldással közöl, egészében törökkori (és nem, mint véltük, középkori) épület volt. Alapfalai mentén mintegy nyolc, csak törökkori anyagot tartalmazó szemétdödröt találtunk. *A török épület – a szobrok felfedezésekor állapíthattuk meg – szobraink lelőhelye felett állt.* Elrombolt középkori házak falaira s az azokra hordott feltöltésre alapozták. Alapfalainak legalsó kőora is magasabban helyezkedett el, mint a – szobraikat magában rejtő falközt meghatározó – hajdani koragótikus hazaknak letarolt falkoronája. Ennek a török épületnek – őrség, istállók, kovács- és ágyúöntő műhelyek lehettek benne – egyik szemétdödrét a szobraink lelőhelyét záró, bontott épületfalakba ágyazták bele.

2. Kutatási területem nyugati szakaszán jelentős eredményként mintegy száz méter hosszan sikerült feltárnom Buda legrégebbi város-, vagy várfalát. Két méter széles, gyenge márgából habarccsal cementált erődfal ez.

3. Megállapíthattam, hogy ez a legrégebbi budai erődfal számos, nála régebbi keleti építészeti emléket – kőből épített, a Krisztinaváros felé lejtő csatornát, szemétdödröt, szerény kőházakhoz tartozó pincéket, vermeket vág át; azok megszüntetésével kiiktatásuk árán épült.

4. Ez a legkorábbi várfal által megszüntetett építészeti leletsor egy agrárius jellegű településnek tartozéka. Leletei – például hullámvonalas kerámiák, frisaticus érmék – a XII. század végével kezdődnek s a XIV. század elejéig tartanak. Mások megfigyeléseivel egybevetve – s a magam máshelyütt alkotott megállapításaira is támaszkodva – bizonyos: a tatárjárás előtt a budai Várhegyen, a Bécsikapu tértől le a Tabánig az Ördögárok torkolatáig népes, falusias jellegű település állott. Talán Lógod, valószínűbben Kispeszt (Minor Pesth) volt a neve. A földtelen, mocsár- és homok-környezte, mezőgazdaságilag nincstelen bal parti Pest városának ez volt a jobb parti szőlőhegye. (Ebből a telepből sarjadzott ki már a tatár előtti lőben templomos helyként említett Sasad és őrs szőlővidéke.) Mivel ennek a településnek nyomait 1949–1951-ben a királyi palota területén végzett ásátások során is megtaláltam, úgy gondolom, akkoriban az országnak egyik legjelentősebb faluásatását is végrehajtottuk – anélkül, hogy tudtuk volna. Úgy gondolom, ezt a települést törölte el a föld színéről előbb az 1241–42 évi tatárjárás, majd pedig az 1243-al kezdődő budai városépítés. E városépítésnek befejező szakasza az Anjouk korára esett: Anjou István herceg (meghalt 1354-ben), Nagy Lajos öccse, majd 1354 után az udvarát Visegrádról Budára telepítő Nagy Lajos építtette fel az első itteni királyi rezidenciát. A XIII. század derekától 1382-ig királyainknak budavári fészke benn állt a budai városban. A Kammerhofnak is nevezett királyi nagykúria volt az. A mai Tánácsics u. 9–13. helyén.

5. 1972/74-ben ásatási munkámmal párhuzamosan bekapcsolódtam azokba a várkapu- és várfal feltárásokba, amelyeknek során kibontottuk a Zsigmond kori

nagy erődrendszernek felső-nyugati támpilléres falszakaszát és Zsigmond erődrendszerének északi főkapu maradványát, a délebbi Szárazárok hídfőjét, hídpilléreit, az Anjou-kori várfal egyik lőréses szakaszát s az Anjouk várának Zsigmond által ugyancsak hídfővé, kaputoronnyá alakított bástyáját. Ezeket a feltárási eredményeket – tehát a régi várfalat, az annak helyébe lépett Zsigmond kori erőd északi és nyugati szakaszát –, az újjáépítés során, a palotatérség két vezetőépítésével, dr. Kiss Györggyel és János Györggyel teljes konszenzusban – kívánjuk helyre állíttatni.

E feltárások után került sor annak a területnek átkutatására, amelyen az újkorban a királyi palota Oroszlános kapujához vezető út nyugodott. Ennek szintjét 1972/73-ban 5–6 méterrel lesüllyesztették. (Ezáltal a Hauszmann Alajos alkotta palota északi szárnya, a Munkásmozgalmi Múzeum épülete – nyugat felé – egyemeletes épületből kétemeletessé nőtt.) A szintsüllyesztés sajnos mélyebb nivóig haladt, mint ahol a későközépkor északi udvarának, a hippodromnak, az area amplicissima-nak, a nagy várpiacnak járósintje volt!

Az út bontásakor többféle, más-más korból származó falmaradvány került felszínre. A már az I. pont alatt említett törökkori nagyházon kívül ráakadtunk az északi kaputoronnyak már említett, II. Ulászló kori nyugati toldata alapfalaira. De ráakadtunk XII–XIII. századi építésű – félméteres falvastagságuk szerint hajdan földszintes – kőházaknak maradványaira is.

Ezek a korai kőházmaradványok – e pillanatban úgy tűnik – a IV. Béla alapított budai városnak idáig terjedő, tehát leg-délebbi polgárházai lehettek. „Éltek” ezek a házacskák még akkor is, amikor az Anjouk megépítették a jóval délebbre eső (Anjou) István-tornyot és az „Isthwanwar”-at. Akkor tűntek el ezek a kőházak – és ezt már szobraink lelőhelyének régészeti bizonyosságai is igazolják –, amikor Zsigmond király és császár az Anjou palotát átépítette. Ez az átépítés – úgy látszik – az Anjouk palotájának és házikápolnájának részleges lebontásával járt. Luxemburgi Zsigmond – aki a Várhegy háromszögben elkeskenyedő déli sziklanyelvének platóján már nem talált helyet – épületeivel körülfogta, mélyebb szintre alapozott palotabővítéseivel átkarolta a megmaradt Anjou-kori épületmagot, és a Friss palota megépítése után mintegy százharminc méterrel északabbra tolt a palotát védő erődövezetnek északi határát.

Zsigmond építőmesterei voltak azok, akik ezt a most kutatott északi előudvar, a nagy várpiacot, Hunyadi László fővételének, majd a Hunyadiak emléksobrának helyét, Mátyás és Holubár bajjívásának hippodromát – északon emelt hatalmas, új erődfalaikkal – hozzákapcsolták a királyi palota térségéhez. Ekkor tarolták le az addig itt állt budai polgárházakat úgy, hogy azok pincéit, ciszternáit a palota szemetjével és bontási anyagával nivellálták. (Ugyanúgy, mint ahogyan délebbre és száz évvel korábban az Anjouk építései az Anjou udvar körül megsemmisítették az addig itt virágzó agrártelepülések házait, pincéit, vermeit.)

Az északi előudvar Zsigmond kori megalkotását nem csak a király-császári erődítésnek északabbra-vonása indokolta. Szükség volt erre az északi előtérre azért is, mert a császár- király a Friss palota és a Csonkatorony megépítésével megszüntette, beépítette az Anjou-palotának hajdani északi előudvarát.

S azért beszélék ily hosszan erről az északi várpiacról, kialakításáról, mert ez a térség volt *szobraink felfedezésének* – ennek az archeológiai mirákulumnak – színtere. És ezzel el is érkeztünk in medias res – a budai szobrokhoz.

A budai gótikus szoborerdő

1974. január 15-től a hajdani előudvar területén, a gótikus várpiac kialakításánál korábbi kőház-maradványok feltárásán dolgoztunk. Az egyik – alighanem XII–XIII. századi építésű – kőház alapjai mellett, a mostani szintnél öt és fél méterrel mélyebb ciszternára, körülfalazott aknára akadtunk. Kő csatorna vezetete belé – alighanem a háztetők esővizét. Az aknában Boldizsár Péter munkatársam, áldozatos munkával egy két és félméteres meddő épülettörmelékreteg kivedrezése után szép Zsigmond kori leleteket talált. (Innen ered egy ép, de repedt – két gyönyörű női arccal díszített – eddig ismeretlen típusú kályhacsempe, egy „Ave Maria...” kezdetű feliratos aranyozott ezüst gyűrű etc.) Még mélyebbről XIII. századi cserépedények töredékei kerültek elő; az építés korának hírmondói.

Láttnivaló: e kőház Zsigmond király koráig „élt.”

Február 21-én – jőnevű munkatársammal, Szerencsés Istvánnal – az említett ciszternával szomszédos falköz sarkába ásattam bele. A helység járószintjének hol léte érdekelt. Szerencsés István csákánya egy férfikart ábrázoló kőfaragáson, szobor-töredéken akadt meg. Szerszámát nyomban kaparókéssel – affajta spahtlinak nevezett strigilis-szel – cserélte fel. Hamarosan előkerült egy szoborfüő is, majd egy – talán nem is a karhoz s a főhöz tartozó – lábazat. Február 22-én immáron a helyszínre hí-vott és napokig a feltáráson munkálkodó (munkatársaimat instruáló) Szakál Ernő főiskolai tanár, szobrászművész személyes közreműködésével folytattuk az egyre több szobortorzót produkáló leletmentést. Mert leletmentés volt ez, a javából!

A terület ugyanis mintegy háromszáz – az újjáépítésen dolgozó – embernek szabadtéri munkaterülete. A szobroknak máglyarakásszerűen egymásra vetett volta miatt is, mellőzni kellett a tetszetősebb, szimultán kibontást, a horizontális megtisztítást. Hiszen ebben az esetben munkatársaimnak rá kellett volna hasálnia a szobrokat fedő vékony agyagrétegre; ők a szobrokat, a felső szobrok az alsóbbakat tördelték volna szét.

Szobraink általában három elemükre – törzsre, főre, lábazatra – hullottak szét. Idehelyezésükben szándékosság volt (a szomszédos, északi területen már egyetlen szobortöredéket sem találtunk), a kivételben – mintha csak napjaink egyes kivitelezőit látnám – gondatlanság. Megegett – például az ún. püspökalkakkal –, hogy a fej mintegy két méterrel túlgurult a lehullott törzsön. Így hát a szobrok elhelyezésében semmiféle rendszer nem volt. Amikor a szobrok tömeges áradata megindult, láttnivaló volt: szó sem lehet arról, hogy ezeknek a félméteres falvastagságú kis kőházaknak tartozékai lehettek volna szobraink.

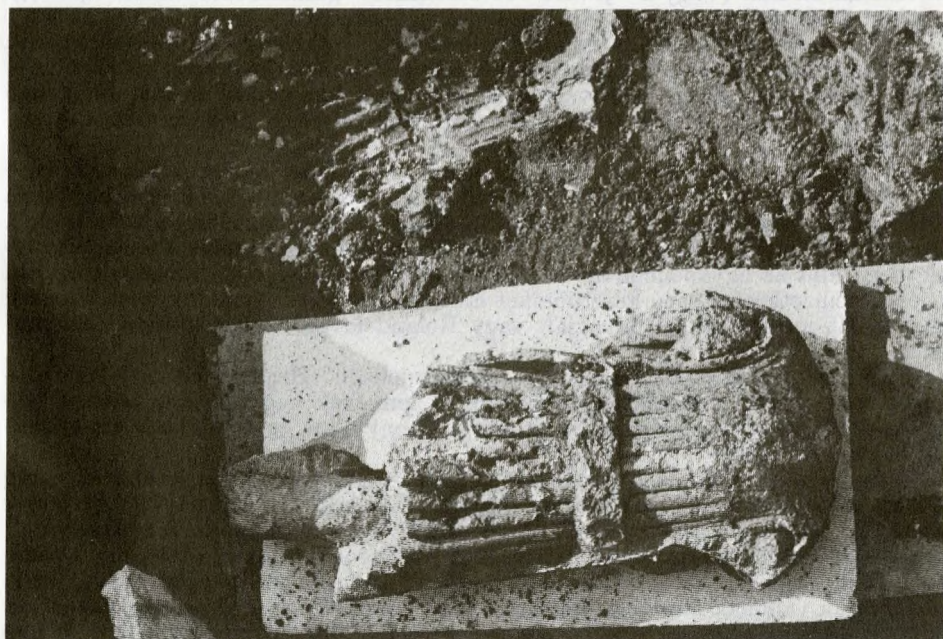
A szobrok egyes elemeit, azaz a kiemeltkor még összetartozónak látszó részeit bepólyáltuk, majd a gézzel átkötött töredékeket cellulusszal leragasztottuk és saroglyákra fektetve – autón, de gyakrabban gyalog – vittük be a Budapesti

Történeti Múzeum egyik raktárába. A leleteknek külön csoportját alkotják a – majdnem kivétel nélkül – letört kezek. Egyik másiknak megmunkálása – erekkel, a tenyér ráncaival – szinte bizarr és megdöbbentő. Egyáltalán: a protoreneszánsz realizmusának olyan drámai valóságbrázolásával találkoztunk itt, amelyet a sokak által absztraktnak vélt gótika művészetében csak az ormokon találunk. Az egyes szobortöredékeken kék, zöld, vörös, fekete festéknymokat, a ruhák szegélyén, öveken itt ott arany bordurákat találtunk. Ezeket Szakál Ernő utasításai szerint a múzeum restaurátorai vigyázzák.

A szobrok egy – vagy két – ház falközén, udvarán, sikátorában kerültek elő. Kísérő leleteik – datáló értékű kerámiák, egy Zsigmond-címeres kályhacsempe-töredék és mintegy húsz érem egyértelműen Zsigmond király és császár korára datálja – nem a szobrokat! – a szobrok idehelyezésének korát. A Zsigmond korában vert pénzek ugyanis mind a szobrok alatt, mind a szobrok között, mind pedig azok felett egyaránt ott feküdtek.

A szobrokkal együtt – felettébb tanulságos módon – egy idomtégla is idekerült. Ezt az idomtéglát az Anjouk lilioma díszíti!

A szobrokat 1410 és 1425 között vethették erre a helyre. Az Anjou-kori házikápolnának és az Anjou-kori palotának elbontása, a Zsigmond-féle Friss palota és az altemplomos Zsigmond-kápolna, meg az északi erdőrendszer falainak építése idején. A lelőhely márgába vágott alsó szintjén vékony – XIII–XIV. századi leletekkel datált –, a hajdani házak életeről árulkodó szemétreteg húzódik, állatok – köztük tulok – csontjaival, konyhahulladékkal. Az idevetett Zsigmond kori tárgyak közül kiemelkedik egy vízvezető ólomcső; Zsigmond kora Budájának nagy technikai vívmányáról, az 1416-ban először említett vízvezetékéről való. A szobrok között itt-ott agyag- és fekete faszénrétegeket látunk. Ez az égés azonban nem itt, hanem a helyszínen ment végbe. A tűz ugyanis az alatta levő agyagot sehol nem égette paticsá. A faszenet, a paraszas hamut – más szeméttel és törmelékekkel, így a szobrokkal, mint bontási anyaggal együtt – távolabbról, a királyi palota építési területéről hordták ide.

Igy azután – noha szobraink egymás hegyén hátán, de olykor mégis agyag- és égésrétegekkel elhatároltan jelennek meg – idekerülésük idejét rövid időközök – legfeljebb órák, napok, hetek – választják el. Órák, vagy hetek. De nem hónapok. Még kevésbé évek.

És egy alapvető negatívum! Szoboranyagunk a mai napig – 1974. március 18. – elérte a harminchatos számot. Am sem az egész, Zsigmond idején ide hordott szoboranyagban, sem pedig terepem teljes kőfaragvány anyagában egyetlen Árpád kori, a XIII. századra tehető díszes faragás, szobortörédéek nincsenek.

Szobroknak beszéde

Most, amikor szobrainknak egy része még mindig a földben hever, restaurálásukat pedig éppen ezért még meg sem kezdték, ikonográfiai meghatározásuk – amely amúgy sem lesz könnyű – lehetetlen. Előkelő, ápoltt udvari embereken, páncélos vitézi lovagokon és gracilis – félisteni – udvari dámákon kívül szobraink sorában akadnak az antikitás fenségére emlékeztető, ókori reminiscenciákat ébresztő, komor, szakállas próféták, apostolszerű férfiak. Két könyabajszú, barbár vonású férfi-fej heroizmusa Mózes pátoszát idézi. Hajuk csigás megmunkálása mégis elárulja az udvari fodrász-szobrászt. Az Udvar arisztokratikus férfiszépségei – zömmel az életnagyság háromnegyedes méreteiben – mintha csak a Trecento képeiről, vagy a Képes Krónika miniatúráiból lépnének elénk: a XIV. század divatos vörös harisnyanadrágait hordják, annak saruit viselik. Néha buggyos, hasított ujjú köpenyeket hordanak, másokon sima fegyverkabát feszül. Egyeseknek izmos testét páncélderekbá szorított bőring fedi. A hölgyeknek – kik a lovagok szobrainak párdarabjai – S-vonalban hajló gyönyörű kötestét páratlan, tékozló gazdagsággal faragott redő-zuhatagok, drapéria-örvények burkolják be. Az egyik szakállas férfialaknak fején olyan – az ókori frígiai sipkák előképére visszamenő – puha, oldalra csapott sapka, mint amilyent száz évvel később Kassai István építőmester magafaragta kőportréján Kassán látunk. (Vagy a – jövőre 900 esztendő – garamszentbenedeki apátsági templom késő gótikus díszkapuján, apostolok süvegeként.)

Egyik lovagunk fátylas burgundi kalapot visel – e kalpag első megjelenésének egyik képét Marosi Ernő a Trecento első feléből való Manasse kódexben találta meg –, másik lovagunknak fürtje felcsavart arcfátyol. Antik heroizmust és fájdalmat őrző egyik férfifejünk egy olyan kötőrszre illik, amelynek hátán püspöki infulának – püspöksüvegnek – két szalagja ékeskedik.

Az Anjouk udvari alakjai, ősei, égi védői, földi szövetségesei ezek a férfiak? Vagy – itt ott – ők maguk? Évek telhetnek el, mire ezekre a kérdésekre Marosi Ernő – s tán jómagam is – megtaláljuk a választ. Az „Isten kegyelméből való”, kicsit emberfeletti Udvar alakjai egy magasabb és szupranacionális szférát jelenítenek meg, mint az ugyanebben az évtizedben keletkezett Képes Krónikának figurái. Itt csak nemzetközi divatú kosztüümöket látunk – ott akad jónéhány hazai viseletű vitéz is. Itt mintha a Grál lovagjait vagy Roland lovag világát látnánk felderengeni...

Szobraink másik csoportja egyházi, vallásos jellegű. (Meglepő módon – legalábbis most úgy tűnik: – mintha a világi figurák lennének nagyobb s a vallásos tárgyak kisebb léptékűek. Persze, ez az arány bizonytalan, és az újabb leletstatisztikák befolyásolhatják.)

A szobortörzsekhez még hozzá sem illesztett, letört kezekben különféle, eddig még szabatosan meg nem határozott tárgyak. Egyik szobor keze lefog egy másik kezét. Egy másik kéz gyertyacsonkot tart, lekonyult, eloltott kanóccal. Gyászol...?

Az egyik nőalak bizonyosan Madonna. Mivel azonban mind a feje, mind pedig karján tartott gyermekének alakja letört, csupán a nőalak melle tájára tapadt gyermeklábujjak vallanak Máriáról. Jellemző, hogy László Gyula volt az első, aki ezeket a lábujjakat – prima vista – felfedezte és így ezt a szobrot ikonográfiailag a helyére tette.

Akadtt azonban egy másik, hasonlóan kisléptékű és hasonló finomsággal megfaragott nőalak is, kékfestésű köpennyel. Láttán egyszerre megképződött előttem egy húsz esztendő előtti szerény felismerésem! Esztergomban, a Bibliothéka lépcsőházában, mondhatni a művészettörténészek országútján egy évszámos barokk posztamensen Madonna-torzó álldigált. Magam is évekig elmentem mellette, anélkül, hogy felfigyeltem volna rá. Egyszer, különös napállásnál felülről láttam rá. Nyaka, haja, S vonalú tört, esendő alakja pillanat alatt világossá tette: gótikus szobrtorzó ez a javából! És semmi köze ahhoz az 1700-as évekből való posztamenshez, amelyen áll.

És is vettem arról, majd – Szakál Ernővel együtt – megvizsgáltam, Nagy Lajos korára s udvari művészete körébe utaltam egy elfelejtett kis tanulmányomban. Azóta „a varjú sem káromolt utána”. Talán most majd az esztergomi Madonna-torzót is rehabilitálja az, hogy Budán – Nagy Lajos korának hiteles udvari művészeti anyagában – e kék köpenyes nőalakban kisebb léptékű párja, vagy rokon-darabja akadt...

Megfigyelések a lelőhelyen

További gondos, sokrétű köztetani megfigyelést igényel: magyarországi, vagy külföldi-e szobrainknak anyaga? Valamennyit, egyrészüket, vagy egyiküket sem magyarországi kőből faragták?

Szobrainknak nem csak léptéke eltérő – a közel-életnagyságtól le a 2/3 és 1/2 életnagyságúig terjednek méreteik –, de látnivaló: nem egyetlen művésznek – de talán mégis egy műhelynek – kezemunkái.

A szobrok egyikén másikán nem csak az idedobásukkor elszenvedett sérülés látszik. Szakál Ernő avatott szeme olyan kopásokat, korábbi sérüléseket is felfedezett, amelyek e szobrokat még álltukban érték. Ezek a sérülések is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy Zsigmond – korának az az embere, akinek ízlése a divat volt – kirekesztette őket Friss palotája és új kápolnája falai közül.

A már leírt és jellemzett megtalálási hely nem csak azt zárja ki, hogy szobraink valahol lelőhelyük környékén álltak volna, de azt is kizárja, hogy a lelőhely egy szobrászműhelynek a raktára lenne. Ezek a szobrok már megfutották a maguk agitatív-művészi karrierjét, mire ide kerültek.

Elesik az a feltevés is, hogy valamelyik budai templom rakta volna ide felesévé vált, vagy egy átépítéskor átmenetileg eltávolított szobrait. Az itt talált Anjou-liliomos idomtégla, meg a Zsigmond címereivel ékes sárkányrend-jelvényes kályhaszempe világosan megmondja: az Udvar archeologikuma ez.

Éldigi anyagunkban két építészeti vonatkozású figurális tagozat akadt. Egy – alulról való szemlélésre komponált – könyvet olvasó férfi s egy másik, lábából tövist húzó férfialak, vállán hatalmas kő posztamentumot hordozva, mint kariatida, gyámkőként két oldalról fogott közre egy kő ajtókeretet. (A tövist húzó – antik előkép után – a bécsi Stefanskirche hasonló témájú egyik kőszobrát idézi.)

A lelőhelynek az eddigi megfigyelések alapján végzett régészeti vizsgálata a szobrok odavetésének legfelső időpontjául Zsigmond uralma végét, halála 1437-es évét adja kezünkbe. Mivel Zsigmond királyságának nincs egy olyan első periódusa – mondjuk az 1390-es évek –, amely ilyen nemzetközi rangú és tömegű szobrászművészi munkát az ő mécenátusának tulajdoníthatna, a bennem lappangó archeológus nem mondhat mást a bennem lappangó művészettörténésznek: szoboranyagunk csakis Nagy Lajos király uralmának – a lengyel királyság koronájával is gazdagodó – időszakára tehető.

1355–66 között költözik Visegrádról Budára az udvar. A szobrok elhelyezése, elkészülte meglehet, átnyúlik Mária királynő 1382-vel kezdődő rövid uralkodása idejére is. (Eltarthat szegény Kis Károly pütkösi királysága koráig is.) Hasonló datálásra vezetnek a köztörténet és a palota építéstörténetének adatai is. A déli Anjou palota kápolnáját – amely szerintem a mai, altemplomos házikápolna-maradványtól délebbre állt s azzal nem azonos – Kumorovitz B. Lajos munkája szerint 1366-ban szentelték fel.

Héjj Miklós visegrádi múzeumigazgató állapította meg azt: a most Budán feltárt szobrok rokonsága Visegrád Anjou-kori anyagában már nem kimutatható. Alkotóik sorában ne keressünk nációt, csak stílust. Bizonyos, hogy a vezető mesterek műhelyeinek tagjaiból hagytak néhányat egy-egy országban s bizonyos, hogy műhelyük létszámát más-más országokban járva ottani tehetséges emberekkel töltötték fel. Olyanok lehettek, mint azok a zömmel flamand emberekből rekrutált udvari vándormuzsikusok, akiknek zenéjét „bourgignon” stílusnak, tehát burgundi zenének nevezzük. Ám a hely itt sem eredetet, hanem stílust, irányzatot, adott esetben modernséget, rangot, klasszist, a művészet magas fokát jelentette.

Vagyis ezek az udvarról udvarra vándorló nagy szobrászműhelyek úgy gazdagították Európa udvari művészetét, hogy vándorútjuk során maguk is gazdagodtak.

Bizonyos, hogy budavári szoborleletünk a magyar művészet történetének új fejezetét jelenti. Többé nem szorulunk arra, hogy másodlagos, harmadlagos áttételeiben alkossunk képet a magyarországi XIV. századnak – az Anjou kornak – honi magasművészetéről. Szobraink olyan kvalitásokkal ékesek, amelyeknek kontinensünkön alig akad párja. Egy olyan korszakunknak vallomásai, amelyben Magyarország a világtörténet jelenidejében élt.

Kezünkbe került – s ráadásul csodálatos bőségben és minőségben – az a pompás képzőművészeti anyag, amellyel a hajdani provinciális gótikánknak alkotásait mérhetjük.

A nagy állhatatossággal űzött véletlen jelentős nemzeti kincsel ajándékozta meg tatár és török-dúlta művészetünk régi tárházát.

És a mai szocialista Magyarországot.

